

Тони Морисон

ГОВОР НА ДОДЕЛИ НОБЕЛОВЕ НАГРАДЕ, 7. ДЕЦЕМБРА 1993.

„Била једном једна старица. Слепа али мудра.” Или је то био старац? Гуру, можда. Или гриот¹ који смирује неваљалу децу. Слушала сам ову причу, или неку исту такву, у предањима разних култура.

„Била једном једна старица. Слепа. Мудра.”

У мени познатој верзији, та жена је робовска кћи, црнкиња, Американка, и живи сама у малој кући на ободу града. Глас о њеној мудрости је без премца и неупитан. За свој народ она је и закон и његово кршење. Почасти које јој се указују и дивљење којим је окружена превазилазе границе њеног краја и стижу до најудаљенијих места; до града где извештаји руралних пророка служе за општу забаву.

Једног дана код старице долазе неки млади посетиоци који као да су се намерили да оповргну њену видовитост и раскринкају је као преваранткињу каква верују да јесте. План им је једноставан: улазе у њену кућу и постављају јој баш оно једно питање чији одговор зависи само од њене различитости од њих, различитости коју сматрају дубинским хендикепом: њеног слепила. Застану испред ње, и једно од њих каже: „Старице, у руци држим птицу. Реци ми да ли је жива или мртва.”

Она не одговара, и питање се понавља. „Да ли је птица у мојој руци жива или мртва?”

Она и даље не одговара. Слепа је тако да ни саме посетиоце не види, а камоли шта им је у рукама. Не зна које су боје, пола ни порекла. Једино зна њихове побуде.

Старичино ћутање толико се одужило да деца једва успевају да се уздрже од смеха.

Она коначно проговара и глас јој је тих али строг. „Не знам”, каже. „Не знам да ли је птица коју држите жива или мртва, али знам да је у вашим рукама. Она је у вашим рукама.”

Њен одговор могао би значити: ако је мртва, или сте је такву затекли или сте је убили. Ако је жива, још увек је можете убити. Хоће ли остати жива, то је на вама да одлучите. У сваком случају, одговорност је на вама.

Због разметања својом моћи и њене беспомоћности деца су укорена, речено им је да су одговорна не само за чин изругивања већ и за мали смотуљак живота који су жртвовала како би свој наум остварила. Слепа жена преусмерава пажњу с испољавања моћи на средство којим се та моћ спроводи.

Спекулисање о томе шта би (осим властитог слабашног тела) та птица-у-руци могла да означава одувек ме је привлачило, али посебно сада кад су ми мисли усмерене (као што јесу) на мој посао који ме је и довео у ово друштво. Стога је мој избор да птицу тумачим као језик, а жену као искусну списатељицу. Жену брине то што

---

¹ У западноафричким културама: приповедач, певач, музичар, преносилац оралне традиције. (Прим. њрев.)

језик на ком сања, који јој је рођењем дат, иде од руке до руке, ставља се у службу нечега, па јој се чак и ускраћује у неке подле сврхе. Пошто је списатељица, она језик види делом као систем, делом као живо биће над којим имамо контролу, али понајвише као способност деловања – као чин са последицама. Стога питање које су јој деца поставила: „Да ли је жива или мртва?“, није нереално јер она језик види као подложен смрти, брисању; свакако угрожен до те мере да би се спасти могао само напором воље. Уверена је, ако је птица у рукама посетилаца мртва, да су за леш одговорни њени тамничари. За њу мртав језик није само онај који се не говори и не пише већ је то и неподатни језик склон да се диви властитој парализи. Попут етатистичког језика, цензурисаног и цензорског. Немилосрдан у обављању својих полицијских дужности, он нема ни жеље ни сврхе осим да сачува отворен простор за сопствени наркотични нарцизам, сопствену ексклузивност и доминацију. Све и ако је на умору, он није без дејства јер се активно супротставља интелекту, кочи савест, гуши људски потенцијал. Неосетљив на преиспитивање, такав језик није у стању да формира и толерише нове идеје, обликује друге мисли, прича другу причу, попуњава необјашњиве тишине. Званични језик скован да би санкционисао незнање и очувао привилегије заправо је оклоп углачан до шокантног сјаја, љуштурску јој је витез већ одавно напустио. Па ипак, и даље је ту: глуп, предаторски, сентименталан. Усађује страхопоштовање школској деци, пружа уточиште деспотима, призива лажна сећања на стабилност, хармонију међу члановима заједнице.

Убеђена је да, кад неки језик умре, због нехата, изласка из употребе, равнодушности и одсуства поштовања, или га по налогу убију, не само она него и сви корисници и творци носе одговорност за ту смрт. У њеној земљи деца себи одгризају језике и уместо њих користе метке за итерацију гласа занемелости, језика који је осакаћен и који сакати, језика који су одрасли потпуно напустили као средство за хватање укуштац са смислом, давање поука или исказивање љубави. Али свесна је да то језичко самоубиство није само дечји избор. Оно је распрострањено међу инфантилним шефовима држава и трговцима моћи које испражњен језик оставља без приступа ономе што им је преостало од људских инстинката, јер такви говоре само онима који се покоравају, или да би силом изнудили покорност.

Систематско пљачкање језика може се препознати по склоности корисника да се одрекну његових тананих, сложених, бабичких особина зарад претњи и потчињавања других.

Репресивни језик не само да представља насиље; он јесте насиље; не само да представља границе сазнања; он ограничава сазнање. Било да је то опскурантски државни језик или лажни језик бесловесних медија; било да је то горд али окоштали језик академије или тржишно усмерен језик науке; било да је то злоћудан језик закона-без-етике или језик пројектован да отуђи мањине, којем се расистички плен смејуљи испод књижевног брка – он се мора одбацити, променити и раскринкати. Језик је тај који пије крв, лапће рањивости, подвија расистичко стопало испод кринолина пристојности и патриотизма док се немилосрдно креће ка суштинском циљу и од суштине испражњеном уму. Сексистички језик, расистички језик, теистички језик – сви су они типични за надзирачке језике надмоћи, и не могу, не допуштају нова сазнања нити подстичу узајамну размену идеја.

Старица је болно свесна да нема тог интелектуалног плаћеника, нити неза-
ситог диктатора, подмићеног политичара или демагога; нема тог надриновинара
којег би њене мисли могле да убеди. Постоји и постојаће подстрекачки језик који
грађане држи под оружјем и наоружава их; убијене и оне што убијају по тржним
центрима, судницама, поштама, игралиштима, спаваћим собама и булеварима;
узбудљив, монументализујући језик, да замаскира жалост и пустош непотребне
смрти. Постојаће више дипломатског језика за мирење са силовањем, тортуром,
агентатом. Постоји и постојаће заводљив, мутантски језик смишљен да ућутка жене,
да им као гускама кљуканим за паштету запуши грла њиховим властитим неиз-
рецивим, трансгресивним речима; постојаће све више језика надзирања преруше-
ног у истраживање; политике и историје срачунате да патње милиона остави без
гласа; језика гламуризованог да незадовољне и закинуте наведе да дигну руку на
своје суседе; арогантног псеудоемпиријског језика скројеног да креативне људе за-
твори у кавезе инфериорности и безнађа.

Испод те речитости, гламура, учених асоцијација, колико год узбудљивих или
заводљивих, срце тог језика је малаксало, или можда и не куца – ако је птица већ
мртва.

Размишљала је о томе како би изгледала интелектуална историја ма које ди-
циплине да ова није инсистирала, или пак била присиљена да инсистира, на тра-
ћењу времена и живота какво захтевају рационализације и представе доминације
– смртоносни дискурси изопштавања што блокирају приступ спознаји како оном
ко изопштава тако и изопштеноме.

Конвенционална мудрост каже да је у причи о Вавилонској кули њено рушење било несрећан случај. Да је у општој пометњи, или под теретом мноштва језика, архитектура напросто попустила. Да би један монолитни језик убрзао градњу те би се врх уздигао до небеса. Чијих небеса?, пита се она. И каквих? Можда је досезање раја било преурањено, помало збрзано ако нико није могао да одвоји време за разумевање других језика, других погледа, других наратива – тачка. Да су којим случајем то учинили, та измаштана небеса могли су пронаћи пред сопственим ногама. Компликован, захтеван, да, али поглед на небеса као живот; а не небеса као постживот.

Не би волела да њени млади посетиоци помисле како језик треба силом одржавати у животу само да би постојао. Виталност језика лежи у његовој способности да ослика стварне, имагинарне и могуће животе својих говорника, читалаца, писаца. И мада у балансирању понекад потисне искуство, језик за њега није замена. Он стреми увис ка месту где би могао лежати смисао. Када је један председник Сједињених Држава размишљао о гробљу у које се претворила његова земља, и рекао: „Свет неће посебно приметити нити дуго памтити шта ми овде говоримо. Али никад неће заборавити шта су они овде учинили”, те његове једноставне речи плене вером у одржање живота јер су одбиле да реалност од шест стотина хиљада мртвих спакују у капсулу једног катаклизмичног расног рата. Тиме што одбијају монументализацију, презиру „завршно слово”, прецизан „сажетак”, признају своје „слабе моћи додавања и умањивања”, његове речи одају поштовање неухватљивости живота који оплакују. Дирнута је тим поштовањем, том свешћу да језик никад не може бити дорастао животу једном засвагда. А не би ни требало. Језик никад не може „тачно објаснити” ропство, геноцид, рат. А не би ни требало да жуди за ароганцијом једне такве способности. Његова снага, његов срећни обрт лежи у посезању за неизрецивим.

Било да је грандиозан или оскудан, било да ровари, праска или ускраћује благослов; било да се грохотом смеје или да је крик без алфабета, бирана реч, изабрано ћутање, незлостављани језик нараста као плима хрлећи ка знању, а не ка његовом уништењу. Али ко још није чуо за књижевност забрањену зато што поставља питања; дискредитовану зато што је критична; пребрисану јер нуди алтернативу? И колико је оних што се згражавају на помисао о саморазореном језику у устима?

Рад са речима је узвишен, помишља, зато што је генеративан; он производи смисао који нам обезбеђује различитост, људску различитост – оно што нас чини другачијим од свих других облика живота.

Ми умиремо. То би могао бити смисао живота. Али користимо језик. То би могла бити мера наших живота.

„Била једном...” старица којој посетиоци постављају питање. Ко су они, та деца? Како су схватили тај сусрет? Шта су чули у оним последњим речима: „Птица је у вашим рукама”? Реченицу која указује на могућност или пак спушта резу? Можда су деца то овако чула: „Није то мој проблем. Ја сам стара, жена сам, црна, слепа. Моја се мудрост сада огледа у томе што знам да вам не могу помоћи. Будућност језика је ваша.”

И стоје тако пред њом. Шта ако у њиховим рукама нема ничега? Шта ако је ова посета обична подвала, трик којим би неког навели да с њима разговара, да их узме озбиљно као што нико досад није? Прилика да упадну у реч, да прекораче границу света одраслих, његову мијазму говора о њима, за њих, али никад с њима? Хитна су питања на столу, укључујући и оно које су поставили: „Да ли је птица коју држимо жива или мртва?” Можда је то питање значило: „Уме ли неко да нам каже шта је живот? Шта је смрт?” Није то никакав трик; никаква лудорија. Директно питање које заслужује пажњу некога мудрог. Некога старог. А ако стари и мудри који су живели живот и суочавали се са смрћу ни једно ни друго не умеју да опишу, ко уме?

Али она то не чини; чува своју тајну; своје добро мишљење о себи; своје гномске исказе; своју вештину без обавезе. Држи се на одстојању, намеће га и повлачи се у сингуларност изолације, у софистициран, привилегован простор.

Ничим, ниједном речју није пропратила тај декларативни прелаз. Дубока је то тишина, дубља од свих значења садржаних у речима које је изрекла. Јежи се, та тишина, и деца је, нестрпљива, испуњавају језиком измишљеним на лицу места.

„Зар ништа немаш да кажеш”, питају је, „немаш речи које би нам помогле да се пробијемо кроз твој досије неуспеха? Кроз те поуке што си их малочас изговорила које уопште и нису поуке јер пажљиво пратимо и шта радиш и шта говориш? Ту баријеру коју си подигла између великодушности и мудрости?

Немамо никакву птицу у рукама, ни живу ни мртву. Имамо само тебе и своје важно питање. Да ли је то ништа у нашим рукама нешто о чему ти је било неподношљиво да размишљаш, чак и да нагађаш? Зар се не сећаш своје младости кад ти је језик био магија без значења? Кад оно што си могла да кажеш, није могло и да значи? Кад је невидљиво било оно што се машта упињала да види? Кад су питања и потреба за одговорима пламтели таквим сјајем да си дрхтала од беса што не знаш?

Морамо ли освешћење да започнемо битком коју су јунаци и јунакиње попут тебе већ водили и изгубили оставивши нас ни са чим у рукама осим онога што си замишљала да је у њима? Лукав ти је одговор, али та нас лукавост посрамљује, а требало би и тебе да посрами. Одговор ти је непристојан утолико што сама себи честиташ. Сценарио као наручен за телевизију који нема никаквог смисла ако у нашим рукама нема ничега.

Зашто ниси посегнула руком, додирнула нас својим меким прстима, одгодила саундбајт, лекцију, док не сазнаш ко смо? Зар је толики био твој презир за наш трик, наш модус операнди, да ниси ни приметила колико смо збуњени у том покушају да ти привучемо пажњу? Млади смо. Незрели. У својим кратким животима толико смо пута чули да морамо бити одговорни. Шта би то уопште могло значити сред катастрофе у коју се претворио овај свет; где се, како је рекао један песник, 'нема шта раскринкати јер му је лице већ огољено'. Наше наслеђе је увреда. Хтела би да имамо твоје старе, празне очи и да видимо само суровост и осредњост. Ми слиш ли да смо толико глупи да бисмо стално изнова чинили кривоклетство у име фикције о нацији? Како се усуђујеш да нам говориш о дужности кад смо до појаса заглибљени у токсин твоје прошлости?

Ти нас тривијализујеш и тривијализујеш птицу која није у нашим рукама. Зар не постоји никакав контекст за наш живот? Зар нема песме, књижевности,

стихова пуних витамина, историје повезане с искуством, ничега што нам можеш пренети како би нам помогла да кренемо јаки? Одрасла си особа. Стара, мудра. Престани да мислиш како да сачуваш образ. Мисли о нашим животима и причај нам о свом особеном свету. Измисли неку причу. Наратив је радикалан, ствара нас напоредо са сопственим стварањем. Нећемо ти замерити ако посегнеш преко свог домаћаја; ако ти љубав толико распали речи да оне попадају у пламену и ништа од њих не остане осим опекотина; или ако, опрезним рукама хирурга, твоје речи зашију само места где би могла потећи крв. Знамо да то никад нећеш успети да урадиш како ваља – једном засвагда. Страст никад није довољна; као ни вештина. Али покушај. За наше добро и своје, заборави како се зовеш на улици; причај нам какав је за тебе био свет на мрачним местима и на светлости. Не говори нам у шта да верујемо, чега да се бојимо. Покажи нам широку сукњу вере и онај бод што пара постељицу страха. Ти, старице, слепилом благословена, владаш језиком који нам говори оно што само језик може: како да видимо без слика. Само нас језик штити од страха ствари без имена. Само је језик медитација.

Причај нам шта значи бити жена да бисмо знали шта значи бити мушкарац. Шта се то креће по маргини. Шта значи немати дом на овом тлу. Плутати растављен од оног теби знаног. Шта значи живети на ободу градова који не могу да поднесу твоје друштво.

Причај нам о бродовима враћеним с обала на Ускрс, о плаценти насред поља. Причај нам о каравану пуном робова, о томе како су певали толико тихо да им се дах није могао разазнати од вејања снега. Како су знали по грчу најближег рамена да ће им следећа станица бити последња. Како су, руку молитвено склопљених на гениталијама, мислили на топлоту, потом на сунце. Лица ка њему дизали као да им је свима на располагању. Освртали се као да су свима на располагању. Зауостављају се пред неком крчмом. Кочијаш и његов помоћник одлазе тамо с лампом остављајући их да мрморе у мраку. Коњска балега пуши се у снегу под копитима и то шиштање и топлење буди завист међу смрзнутим робовима.

Врата крчме се отварају; девојчица и дечак искорачују из круга светлости. Пењу се у караван. Дечак ће за три године имати пушку, али сад носи лампу и крчаг топлог сајдера. Додају га од уста до уста. Девојчица нуди хлеб, комаде меса и још нешто: поглед у очи свакоме кога послужује. По једно следовање сваком мушкарцу, по два свакој жени. И по један поглед. Тај поглед узвраћају. Следећа станица биће им последња. Али не ова. Ова је загрејана.”

Поново завлада мир кад деца престану да говоре, све док жена не разбије тишину.

„Коначно”, каже она, „сад имам поверења у вас. Поверавам вам птицу која није у вашим рукама јер сте је истински ухватили. Гледајте. Како је само дивно ово што смо учинили – заједно.”

(С енилеској њревела Аријана Божовић)